

ANNA KRZYWICKA-USTRZYCKA

Uniwersytet Opolski

Функції та приклади прислів'їв, приказок й пісень як
зразків народної поезії в історичному
романі *Отчий світильник* Романа Федоріва

Funkcje i przykłady przysłów, sentencji i pieśni jako wzorce poezji ludowej
w powieści historycznej *Otczyj switylnyk* Romana Fedoriwa

Прислів'я, приказки та народнопоетичні тексти можна зарахувати до фразеології у широкому розумінні цього поняття. Фразеологія, як розділ науки про мову, збагачує лексику, є виявом мовної творчості народу.

Фразеологізми, застосовані Романом Федорівим у романі “Отчий світильник” звучать урочисто, образно та незвичайно. Автор вдало вводить приказки та прислів'я у контекст роману та створює за допомогою фразеологізмів фантастичні образи, зберігаючи раніше запланований зміст твору.

Центральним об'єктом зображення в епічно-монументальному історичному романі *Отчий світильник* є Галицьке князівство XII ст. на чолі з князем Ярославом Осьмомислом. Федорів твір писав близько десяти років і як сам сказав, це була дуже складна справа. В інтерв'ю він зазначив, що писати було важко: „треба було перегорнути гори літератури: етнографічну, історичну, археологічну... вивчити епоху, вжитися в неї”¹. Праця автора над романом приносить великий успіх. Детально розроблені елементи твору, передусім історичні й ті, що пов'язані з мовними засобами, призвели до того, що роман неодноразово аналізувався. Однак немає інформації на тему фразеологічних цінностей твору.

¹ Ф. Зубачин, *Роман Федорів: Увійоджу в арканове коло*, „Молодь України”, 30 червня 1977, с. 4.

Фразеологія, гр. *phrasis*, що означає (вислів, зворот) і *logos* (поняття, вчення) – це розділ науки про мову, яка вивчає фразеологічні звороти². Перший раз слово фразеологія з латинської мови *phraseologia* з'явилося в заголовку греко-латинського словника, виданого в 1558 році М. Неандром. Первісне значення цього терміну це „зібрання висловів та мовних зворотів”, пізніше означало „особливу форму мовлення або висловлювання, яка характеризувала письменника, літературний твір, мову”³.

За способом з'єднання складників, фразеологізми поділяються на такі типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення і фразеологічні вирази, які характеризуються стійкими зворотами, всі компоненти яких мають вільне значення, але в процесі мовлення ці звороти відтворюються як цілісні мовні одиниці. До них, зокрема, належать прислів'я і приказки.

Такі фразеологічні одиниці можуть також запозичуватися з інших мов. При цьому вони калькуються або залишаються у своїй оригінальній формі і функціонують у мовленні як варваризми, напр. *синя панчоха* (з англійської *blue stocking*), з *пташиного польоту* (з французької *a vol d'oiseau*), *хто є хто* (з англійської *who is who*), *вічний двигун* (з латинської *perpetuum mobile*), *відкладати в довгу шухляду* (російська мова *откладывает в долгий ящик*), *бути не в своїй тарілці* (російська мова *быть не в своей тарелке*), (з французької *n'etre pas dans son assiette*)⁴.

У романі *Отчий світильник* Федоріва представлені зразки народної поезії як: прислів'я, приказки й пісні. Однак найбільше є прислів'їв.

Прислів'ям є виражений реченням народний вислів повчального змісту, який формулює певну життєву закономірність чи правило.

Прислів'я є різновидом фразеологізмів, але, будучи фразеологізмами, вони, як і приказки, є водночас і завершеними творами, що входять до скарбниці українського фольклору. У прислів'ях і приказках відображено мудрість народу, його історичний досвід, світогляд, систему моралі. Тому фонд прислів'їв і приказок є індивідуальним і неповторним у кожній нації⁵.

Час виникнення багатьох приказок та прислів'їв відносимо до давнини. Уже в перших писемних пам'ятках Київської Русі – в літописах зустрічаємо записи народних афоризмів. Вони наявні також в „*Слові о полку Ігоревім*”. Вони віками шліфувалися, набирали дедалі досконаліших форм.

² О. Д. Пономарів, *Стилістика сучасної української мови*, Київ 1992, с. 121.

³ Н. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa 1959, s. 151.

⁴ Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко, *Сучасна українська мова*, Київ 1996, с. 169.

⁵ *Ibid.*, с. 153.

Джерелами фразеологізмів були відомі народні пісні, казки, байки, анекдоти. Багато прислів'їв зустрічаємо в творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка.

Тематика приказок та прислів'їв різноманітна. Вони розповідають про життя народу з його щоденними проблемами. У прислів'ях і приказках відтворено народні почуття любові до рідної землі, ставлення до праці, науки й освіти. Вони також описують сміливість, вірність у дружбі, чесність, чемність та правдивість. Важливою темою прислів'їв є щастя, недоля, природа, а також пороки і вади характеру людей, вік людини, її зовнішність, родинні стосунки.

Ідейно-художня особливість прислів'їв полягає в тому, що ними можна замінити цілі абзаци і навіть сторінки з довгим описом. Прислів'я блискучо доходять до читача, вони впливають на його свідомість та емоції набагато швидше, ніж описи.

Цікавим є ще й те, що прислів'я та приказки мають багато художніх поетичних засобів. В них можна зустріти метафори, порівняння, звичайні та символічні епітети, емоційно забарвлені вигуки, алегорії, багату гру слів та народні каламбури.

Записування та систематизація приказок та прислів'їв в Україні розпочалося в XVII столітті. Перший відомий збірник українських народних прислів'їв склав Климентій Зінов'їв. В 1818 році виходить „*Грамматика малоросійського наречія* О. Павловського, в якій подано добірку українських приказок та прислів'їв⁶.

Історичний роман Федоріва *Отчий світильник* насичений мовними засобами, які нижче проаналізовані та додатково для порівняння, переведені на польську мову. Це може допомогти знайти семантичну розбіжність у польській і українській мовах. Автор в цікавий спосіб вплітає до роману прислів'я, що виконують функцію полегшення зрозуміння читачеві його змісту та ситуацій, в яких знаходилися герої роману. Федорів зосереджується над кожним із героїв даючи глибоко психологічний аналіз внутрішнього стану, звертає увагу читача на проблеми міжособистісних стосунків та пошуків свого місця у світі. Тому більшість прислів'їв впливає безпосередньо з уст головних героїв.

Приклади вживання прислів'їв у романі:

„Не кажи «гоп», поки не перескочиш”⁷. Це прислів'я звучить так само по-польськи (‘nie mów hop, dopóki nie przeskoczysz’ – не можна тішити-

⁶ *Українські народні прислів'я та приказки*, ред. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут, Київ 1963, с. 3–12.

⁷ Р. Федорів, *Отчий світильник*, Львів 1976, с. 190. Дальше цитовання з цього роману будуть означені скороченням: Р.Ф.О.с.

ся передчасно⁸) і означає, що не треба говорити про щось перед тим, поки ми цього не зробимо. У романі прислів'я сказане під час воєнних розмов. Має завдання прохолодити військові наміри, заспокоїти ситуацію.

„Хочеш пізнати людину – послухай його бесіду. По язика вгадаєш душу” (Р.Ф.О.с.168). У польській мові виступає подібне прислів'я – „ptaka po pierzu, wilka po sierści, a z mowy człowieka poznasz”⁹. Прислів'я означає, що можемо пізнати душу людини, послухавши способу її розмови. Ці слова у романі належать до Івана Русина, який хоче уночі пройти повз охоронців князя. Один із них – Ян затримує Івана, запитавши хто їде. Той цитує прислів'я якби нехотівши відразу відповісти на питання. Приклад прислів'я вказує на те, що герой відразу не хотів відповісти на питання охоронця, даючи собі потрібну хвилину для реалізації своїх намірів або, щоб перевірити пильність охоронців.

„Ворон ворону очей не виклює” (Р.Ф.О.с.177). Означає, що двох подібних до себе людей не зроблять собі жодної кривди та неприємності. У польській мові прислів'я це має тотожне значення: ворон – ‘kruk krukowi oka nie wykole’ – цебто свій своєму не зашкодить¹⁰. Мова йде про те, щоб довести що князівський воєвода Коснятко хотів Любані зробити кривду. Іван рятує жінку й хоче несправедливого воєводу осудити. Любана не довіряє справедливому суді (тим більше, що Коснятко колись врятував життя князеві) й свій неспокій окреслює одним прислів'ям, яке використовується для раціоналізації суспільних стосунків.

„Око за око, зуб за зуб” (Р.Ф.О.с.208). Тут йдеться про те, що кара повинна бути рівнозначна з кривдою. Цей вислів має своє біблійне, старозаконне джерело. По-польськи ‘oko za oko, ząb za ząb’ – відплата у тому самому; кара така велика як вина¹¹. У романі мова йде про те, що батько Чагр (та рідний город) не любив свого сина Яна. Той, знаючи про це, розпалював у собі гнів до батька й стверджує це за допомогою прислів'я, що буде робити те саме, що батько. Прислів'я у функції посилення конфлікту.

„Тіун Боринич з цього приводу сказав би: рука руку мие” (Р.Ф.О.с.257). Це є порівняння до такого людського діяння, коли один другого підтримує у поганій справі, де взаємна допомога вигідна обом сторонам, кругова порука. Частіше використовується у негативному сенсі. Це прислів'я відоме ще з часів Давнього Риму – *Manus manum lavat*. Польська мова має тотожне прислів'я: ‘ręka rękę myje’¹². У романі має застосування у контексті коли зо-

⁸ P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 414.

⁹ <http://www.wilk.pentex.pl/przyslowia.php>

¹⁰ P. Müldner-Nieckowski, *op. cit.*, s. 334.

¹¹ *Ibid.*, s. 487.

¹² *Ibid.*, s. 647.

лотар Данило переказує красиво оформлене Євангеліє для князя Ярослава. Думки золотаря проводять до того, що оскільки князь задоволений з його праці, то не зважиться відмовити зараз йому ні в чому. Сказані слова визначають роль міжособистих відносин і підпорядкованості один одному.

„Ти ж бо сам учив мене простої науки: чим далі в ліс – тим більше дерев” (Р.Ф.О.с.284). Це прислів'я означає якусь важку ситуацію в якій опинилася людина і не може з неї вийти, потопаючи в ній щораз більше. Польською це звучить: ‘im dalej w las, tym więcej drzew’¹³. Прислів'я сказане під час розмови з каменярем Добромиром, який пояснює своєму розмовникові, що праця з каменем не така проста, що кожна брила є іншою, до кожної треба підходити по-іншому й навіть якщо тобі здається, що все вмієш, все можеш виконати, то прийде такий камінь для обробки, що усі твої тогочасні вміння будуть марні. Тоді саме для пояснення такої ситуації можна сказати, що: „чим далі в ліс – тим більше дерев” – функція підкреслення ситуації, у якій опинився герой.

„Чий хліб їси – того й хвали” (Р.Ф.О.с.318). Коли ми на утриманні якоїсь людини, нам треба хвалити цю особу і бути їй вдячними за те, що вона для нас робить. В польській мові знайдемо подібне: ‘czyj chleb jesz, temu (potakuj, kadź)’¹⁴, або: ‘czyj chleb jem, tego piosnkę śpiewam’¹⁵ – треба бути лояльним та вдячним своєму годувальнику. Прислів'я сказане у негативному сенсі, окреслює гронографів, які описували дії своїх князів та чорне в діяннях князів в писанні своєму вибілювали. Гронограф Іван пояснює Ярославові, що він такого робити не буде, що для нього найважливіша є правда яка б незручна вона була для князя. Прислів'я в цікавий спосіб заступило пояснення поведінки гронографа який підкреслює, що він не буде робити так, як звучить наведений вислів.

„Це наука: Знайся кінь з конем, а віл з волон” (Р.Ф.О.с.413). Означає те, що люди з такими самими думками та поглядами, дуже добре розуміються. Польською мовою вислів має таке ж саме значення: ‘rozumieć się jak łuse (konie, kobyły)’ – розумітися дуже добре, мати спільну мову¹⁶. У романі виступає в ситуації коли князь Ярослав оповідає своєму розмовникові, що не до кінця є добре те, що гронограф дуже добре знає князя, його думки і плани та, й навпаки, приятелювання з князем може бути небезпечне. Виявляється, що наведене прислів'я виступає у негативному значенні – не завжди добре, коли хтось знається з іншим, як: „кінь з конем, а віл з волон”.

„Не рубай гілля, на якій сидиш” (Р.Ф.О.с.437). Це прислів'я наказує не робити нічого злого всупереч собі самому. Польська мова має тавто-

¹³ *Ibid.*, с. 346.

¹⁴ *Ibid.*, с. 112.

¹⁵ <http://przyslowia.na7.pl/przyslowie-347.html>

¹⁶ P. Müldner-Nieckowski, *op. cit.*, s. 319.

логічне прислів'я: 'nie podcinać gałęzi, na której się siedzi' – не можна діяти на свою некористь¹⁷. У романі єпископ пояснює Ярославові, що не може думати та робити інакше ніж як встановлено законами. Не може, хоча б й хотів наказувати мешканцям чинити по законах, а сам діяти інакше. Така діяльність заведе князя до занепаду. Функція прислів'я полягає на кращому поясненні ситуації, перебільшенні її.

„Втеча Ольжина підтвердила: знає лисиця, чиї кури крада” (Р.Ф.О.с.472). Людина, яка робить щось злого іншій людині, дуже добре знає, що й кому злого зробила. Немає польського відповідника. У Федоріва виступає у ролі підтвердження злих вчинків у людині, яка усвідомлює, що робить щось погане.

„Хто чим воює – від того гине” (Р.Ф.О.с.479). У польській мові це прислів'я звучить: 'kto mieczem wojuje, od miecza ginie'¹⁸, вони мають таке ж значення. Якщо людина застосує проти іншої якусь пастку, вона потім сама може в неї впасти. Людина буде переможена тими ж методами, яких вживала проти когось. Прислів'я відноситься до ситуації, у якій опинилися герої, які не мають впливу на долю своїх друзів, які згинули таким способом яким сіяли знищення.

У романі знайдено два біблійні євангельські прислів'я, які показують добро, любов до людини та покору. „Бог вам суддя. Б'єте мене в праве лице, я підставляю вам ліве. Кидайте в мене каменем, а я у вас – хлібом” (Р.Ф.О.с.434). По-польськи 'kto (na, w) siebie kamieniem, ty (na, w) niego chlebem'¹⁹. У романі Ян пояснив князеві, що кращою є людина, яка усе може витримати, витерпіти й промовчати. Для громадян цінніший господар, який „підставить комусь ліве лице й кине у когось хлібом”. Функція пояснююча прислів'я з наведеним прикладом з минувшини, з якої кожен повинен брати безперечний приклад.

Усі вищенаведені приклади прислів'їв відносяться до дійсності та щоденної поведінки. Вони мають переносний та алегоричний характер. Функції прислів'їв полягають у тому, щоби переказати тривалі цінності та універсальні істини, які передаємо з покоління в покоління. Усі вони збагачують роман, окреслюють головних героїв, допомагають зрозуміти різні ситуації, окреслюють міжлюдські стосунки, відносини між соціальними верствами, доповнюють зміст твору.

У романі є невелика група приказок. Приказка – це виражений реченням сталий народний вислів, який у мовленні виконує функцію образної характеристики якогось конкретного об'єкта чи ситуації і, на відміну від прислів'я,

¹⁷ *Ibid.*, с. 227.

¹⁸ *Ibid.*, с. 391.

¹⁹ *Ibid.*, с. 289.

немає узагальненого значення, не формулює певної закономірності або правила.

Приклади приказок, які застосував автор у романі *Отчий світильник*:

„Вовк ситий і коза ціла” (Р.Ф.О.с. 34). Ця приказка існує також у польській мові і має тотожне значення, але різниця полягає у тому, що слово *вівця* замінене словом *коза* ‘wilk syty i koza cała’²⁰. У романі приказка сказана Іваном – різьбяр, який пояснює, що він знається на камені й він знає як зробити з нього справжній витвір, але якщо хтось не знається на цій роботі й хоче зробити щось по-своєму, тоді різьбяр, маючи таке замовлення, мусить пізнати замовника, поговорити з ним зробити так, щоб вийшло, що задум форми й вигляд скульптури виходили від замовника. Тоді замовник й різьбяр обоє задоволені, при чому жоден із них нічого не втратив. Приказка виконує роль певного „заступника” складній ситуації у якій знайшовся герой.

„[...] добровільно не впустимо лиса в курник?” (Р.Ф.О.с.194). Ця приказка рідко вживається у польській мові. Характерна тим, що окреслює непевність героїв щодо вибору Володимира на нового князя. Бояри до кінця не переконані до того чоловіка, розмірковують. Вони бояться, щоб через той вибір не було у майбутньому жодних проблем або прикрих ситуацій. Функцією приказки є відображення внутрішнього занепокоєння.

„Лисиці брешуть на щити...” (Р.Ф.О.с.189). Немає еквівалентної приказки в інших мовах. Історично вислів належить автору *„Слова о полку Ігоревім*. Так автор називає половців тому, що вони носили шапки з лисячими хвостами і тому, що фракійською ‘лисиця’ – ‘βασσара’. Слова сказане під час розмови сина Василька з батьком Чагром, коли то отець згадує свій рід й предків вказуючи, що вони природжені воеводи. Той хто має гідне минуле, йому треба кинути рало й тесло, а хапатися за меч. Приказка у значенні підтвердження та збагачення опису вчинків предків головних героїв.

Приказок у творі мало, але вони виконують свою роль у збагаченні образів у романі, вони передають настрої й пояснюють непевність дій героїв.

Поруч з приказками та прислів'ями у романі виступають пісні, які є словесно-музичними творами призначеними для співу. Для пісень характерне те, що вони мають строфічну будову, повторюваність віршів строфи, виразну ритмізацію, музичність звучання та просту синтаксичну будову.

В античні часи пісні були важливими компонентами обрядів, а тексти виконували під музичний акомпанемент. Еллінські поети створили різні типи пісні, наприклад, елегія, гімн, культова пісня, застольна, похвальна, пісні про кохання. З часом деякі з них стали самостійними жанровими різновидами лірики (елегія, ода).

²⁰ *Ibid.*, с. 878.

Сьогодні розрізняємо пісню фольклорну, пісню як жанр писемної поезії та пісню як самостійний вокально-музичний твір до поетичного тексту, або не зв'язаний з ним. Фольклорні пісні широко використовували письменники всіх країн і епох. Особливо популярною була стилізація народної пісні в епоху романтизму (напр., Г. Гейне, Р. Бернс, А. Міцкевич, Т. Шевченко).

Багато також ліричних пісень, написаних поетами, стають народними (напр. *Повій, вітре, на Україну* С. Руданського, *Рече та стогне Дніпр широкий, Садок вишневий коло хати* Т. Шевченка, *Пісня про рушник* А. Малишка)²¹.

Пісні часто окреслюють людину, говорять про її працю, відношення до вітчизни, до любові, приносять надію та віру в майбутнє.

Пісні, які вводить в текст твору Роман Федорів:

Пливи, мій вінчику, плесом-дунаєм,
До берега кам'яного не приставай,
А приставай до берега зеленого,
Де мій ладо стоїть...
(Р.Ф.О.с.249).

Дівчина співає про свій віночок, який вона втратила. У лісі вінок украли невідомі люди й тому Любана боїться, що без нього вона ніколи нікого не покочає. Пісня виконує функцію посередника для передання жалю й ностальгії молодій жінки та страху, що любов не прийде.

Наступну пісню виспівують разом молоді жінки й хлопці взявшись за руки при вогнищі. Серед них головні герої – князь Ярослав й Настуся, які разом зустрілися. Пісня присвячена Ладі – богині світової гармонії, Всесвітності, краси, любові та весни, яка своєю силою зможе закохати людей. Виступає тут підтвердження, що люди завжди вірили в те, що звертання до богів може допомогти у житті. Функція пісні – заступити слова та людські прагнення піснею.

Гей, око Лади,
Леле Ладове!
Гей, око Ладове,
Ніч пропадає,
Бо око Лади
З води виходить...
(Р.Ф.О.с.371)

²¹ *Літературознавчий словник – довідник*, ред. Р. Т. Грм'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко, Київ 1997, с. 550–551.

Нижчезгадана пісня стосується бояра Яна, який помер. Пісню співає герой Покруч, який хоче через пісню сповістити смерть бояра. Смерть приєднує до сну, а себе самого до білого птаха, який ще може далі літати. Роль, яку відіграє пісня пов'язана з прощанням людини, яка відходить із земного життя.

Тихо-тихо, хай боярин спить.
 Прийшла його черга спати,
 а моя – літати.
 Бо я білий-білий птах.
 Білий птах ударив дзьобом чорного ...
 (Р.Ф.О.с.500).

Ці пісні, вплетені у твір Федоріва, мають у собі елементи стародавності, наприклад, слово *Ладо*, *боярин*, *леле* та деякі інші слова і форми стосуються поетичного стилю з давніших століть. До таких поетичних засобів врахуємо повтори, напр., *Тихо-тихо*, *білий-білий* і тавтологічні словосполучення типу *плесом-дунаєм*, вигуки, напр. *гей*, здрібніло-пестливі форми, напр. *мій вінчику*, епітети, що появляються у позиції після означуваного слова, напр. *до берега зеленого*, *до берега кам'яного*.

Вищезгадані пісні разом з їхніми поетичними мовними засобами виконують важливу роль – підносять поетичність стилю у дослідженому романі, надають характеру й задають настрій твору, а також окреслюють мрії та прагнення героїв, розповідають про їхні переживання, любов та надію на майбутнє. Додатково пісні заступають важкі ситуації у житті героїв, про які тяжко сказати, а краще їх виспівати.

Твір „*Отчий світильник*” Романа Федоріва невеликий за розміром, однак кількість застосованих автором зразків народної поезії - значна. Усе це призводить до збагачення змісту і форми твору, вводить читача до безпосереднього переживання долі героїв.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Зубачин Ф., *Роман Федорів: Увійходжу в арканове коло*, „Молодь України”, 30 червня 1977.
 Kurkowska H., Skorupka S., *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa 1959.
Літературознавчий словник-довідник, ред. Р. Т. Грм'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко, Київ 1997.
 Мацько Л. І., Кадомцева Л. О., Кононенко П. П., Сидоренко О. М., *Українська мова*, Київ 1995.
 Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
 Пономарів О. Д., *Стилістика сучасної української мови*, Київ 1992.
Словник фразеологізмів української мови, уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та інші, Київ 2008.

- Українська афористика Х–ХХ ст.*, упор. Р. Коваль, В. Шевчук, М. Михальченко, Київ 2001.
Українські народні прислів'я та приказки, ред. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут, Київ 1963.
Українські пісні. Збірник, упор. В. Флячок, Львів 2005.
Федорів Р., *Отчий світильник*, Львів 1976.
Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В., *Сучасна українська мова*, Київ 1996.

SUMMARY

The main aim of this paper is to identify the functions of proverbs, adages and songs found in the forms of folk poetry incorporated into a historical novel. The phraseological units under scrutiny (frequently compared with data from other languages) shape the mood of a literary work, enliven the novel and contribute to its informal character.

The proverbs and adages make the utterances of protagonists more convincing. Along with proverbs and adages, also songs were explored in this paper as they fulfill an important role in the creation of folk character.

Keywords: phraseology, proverbs, adages, songs

STRESZCZENIE

Głównym celem artykułu jest wskazanie funkcji, jakie pełnią w powieści historycznej formy poezji ludowej, jakimi są przysłowia, sentencje i pieśni. Wymienione w pracy związki frazeologiczne (często porównane z innymi językami) kształtują nastrój utworu i ożywiają powieść. Przysłowia i sentencje sprawiają, że wypowiedzi bohaterów są bardziej przekonujące.

Obok przysłów i sentencji w pracy opisane zostały pieśni ludowe, które również spełniają ważną rolę charakteryzowania postaci, określania ich nastrojów oraz pragnień.

Słowa kluczowe: frazeologia, przysłowia, sentencje, pieśni